

УДК 340.132.001.36: (340+341)

О. Іванченко,асистент кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Початок ХХІ століття характеризується складними та суперечливими процесами суспільного розвитку, що носять комплексний характер та охоплюють майже всі сторони життя держав та світового співтовариства у цілому. Це обумовлює інтенсифікацію процесів взаємодії національної правової системи з міжнародною. Найголовніші характеристики сучасного міжнародного права — загальновизнані принципи і норми міжнародного права, що становлять основу системи міжнародних відносин. Необхідність самозбереження цивілізації, забезпечення міжнародної безпеки об'єктивно примушує народи і держави шукати шляхи зближення в різних сферах, створювати єдиний економічний, політичний, культурний, правовий простір, зберігаючи самобутність, менталітет, захищаючи національні інтереси.

На те, що суттєве зростання ролі права є закономірністю «глобального світопорядку», справедливо зауважує і І. І. Лукашук [1]. Об'єктивна тенденція зростаючого впливу міжнародного права на систему і галузі національного права [2] і гармонізації внутрішнього та міжнародного законодавства в результаті процесу глобалізації цілком очевидна. Як зазначається в науковій літературі, стримування цього процесу фактично неможливе [3]. У той же час важливе значення має встановлення оптимальних форм і способів вирішення цієї проблеми, що дозволяють забезпечити розумне поєднання національних і міжнародних інтересів.

У науковій літературі все частіше висловлюється думка про пріоритетність міжнародної правової системи, яка визначається розвитком сучасного світу і більш високою значимістю такої цінності, як людська особистість, її права і свободи, в порівнянні з національними інтересами [4]. У зв'язку з цим уявляється доцільним навести думку С. С. Алексєєва, який вважає, що «основні, фундаментальні людські права, визнані світовим співтовариством, причому незалежно від відтворення або згадки про них у національних законодавчих документах (і в умовах верховенства закону, і в розвиненому прецедентному праві), безпосередньо входять у зміст національної юридичної системи та мають у країні силу безпосередньої юридичної дії» [5].

Розглядаючи проблеми взаємодії норм міжнародного і національного права, необхідно зазначити, що міжнародне право і національне право є самостійними, автономними відносно одна до одної і в той же час взаємодіючими і взаємозв'язаними правовими системами. Співвідношення і зв'язок між нормами національного і міжнародного права характеризуються, на думку багатьох науковців, їх постійною координацією, взаємоузгодженістю і взаємодоповнюваністю.

Визначаючи правове становище особи у національному законодавстві, кожна держава не може не враховувати загальновизнані принципи і норми міжнародного права, а також узяті на себе міжнародні зобов'язання із закріплення, забезпечення і охорони загаль-

них для світової спільноти прав і свобод людини.

У міжнародному праві відсутній юридичний документ, що містить повний і вичерпний перелік вказаних принципів і норм. Більшість норм діючого міжнародного права є локальними або регіональними. У сучасному міжнародному праві паралельно діє значна кількість принципів і норм, які визнані усіма державами. Тому вони вважаються загальними, універсальними принципами і нормами міжнародного права. Вони є ядром системи міжнародного права, являють собою основоположні норми даної галузі, імперативні за природою. Згідно зі ст. 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. [6], «імперативна норма загального міжнародного права є нормою, яка приймається і визнається міжнародним співтовариством держав в цілому як норма, відхилення від якої неприпустимо і яка може бути змінена тільки наступною нормою загального міжнародного права, що носить такий же характер».

Загальновизнаними є ті норми і принципи, які визнаються обов'язковими усіма або практично усіма державами. По-друге, не диспозитивна, а загальновизнана норма повинна відповідати імперативним нормам. Диспозитивна норма може не збігатися з вимогами імперативної норми.

Загальновизнано, що загальні принципи міжнародного права — це джерело міжнародного права в юридичному сенсі, оскільки це не форми норм, а самі норми, само міжнародне право.

У сучасний період основні загально-визнані принципи зафіксовані перш за все в таких фундаментальних міжнародно-правових актах, як Статут ООН; Декларація 1970 р. ООН про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН; Декларація принципів, якими держави-учасниці будуть керуватися у взаємних відносинах, затверджена Заключним актом НБСЕ 1975 р.; Загальна декларація прав людини ООН 1948 р., міжнародні пакти про права людини 1966 р.; Віденська

конвенція про право міжнародних договорів 1969 р.; Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р. та ін.

На міжнародному та регіональному рівні також відбувається процес формування і вироблення основоположних принципів. Зокрема, в рамках права ЄС та діяльності Ради Європи вироблені основні принципи, якими керуються держави-учасниці даних організацій.

Виходячи зі змісту ст. ст. 1 і 2 Статуту ООН [7], основними принципами взаємовідносин держав визнано: 1) підтримання міжнародного миру та безпеки; 2) колективне співробітництво щодо запобігання та усунення загрози миру і придушення актів агресії або інших порушень світу; 3) залагодження і дозвіл мирними засобами міжнародних спорів або ситуацій, які можуть призвести до порушення миру; 4) розвиток дружніх відносин між націями на основі поваги принципу рівноправності і самовизначення народів; 5) утримання в міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування; 6) територіальна недоторканність або політична незалежність держав; 7) невтручання у внутрішні справи держав; 8) утримання від надання допомоги будь-якій державі, проти якої ООН робить дії превентивного або примусового характеру.

Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН [8] від 24 жовтня 1970 р., проголошує такі принципи: 1) держави утримуються в їхніх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим способом, не сумісним з цілями Організації Об'єднаних Націй; 2) держави вирішують свої міжнародні спори мирними засобами таким чином, щоб не піддавати загрози міжнародний мир, безпеку та справедливість; 3) обов'язки держав відповідно до Статуту ООН не втручати у справи, що входять у внутрішню компетенцію

будь-якої держави; 4) обов'язки держав співпрацювати між собою відповідно до Статуту ООН; 5) рівноправність і самовизначення народів; 6) суверенна рівність держав; 7) держави сумлінно виконують зобов'язання, прийняті ними відповідно до Статуту ООН.

Дещо інша, хоча і багато в чому подібна система принципів представлена в Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. [9]. Він визначає такі принципи взаємовідносин: 1) суверенна рівність, повага прав, властивих суверенітету; 2) незастосування сили або загрози силою; 3) непорушність кордонів; 4) територіальна цілісність держави; 5) мирне врегулювання спорів; 6) невтручання у внутрішні справи; 7) рівноправність і право народів розпоряджатися своєю долею; 8) співробітництво між державами; 9) сумлінне виконання зобов'язань за міжнародним правом.

Встановлений міжнародно-правовими актами перелік доповнюється міжнародно-правовою практикою і отримує своє уточнення у рішеннях судових і квазісудового органів міжнародного рівня. Так, характер загальноновизнаних набули деякі принципи правосуддя, до яких, насамперед, належать доступ до правосуддя та незалежність судової влади. Про принципі доступу до правосуддя йдеться в спеціальному розділі Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою, затвердженій резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 40/34 від 29 листопада 1985 р. Одним із перших документів, що розкрили зміст принципу незалежності судової влади, слід назвати «Основні принципи, що стосуються незалежності судових органів», прийняті в 1985 р. в Мілані VII Конгресом ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками. Важливу роль у конкретизації даного принципу відіграли і «Основні принципи, що стосуються незалежності судових органів», прийняті ЕКОСОР в 1990 р. Необхідно зауважити, що багато держав ще до прийняття міжнародно-правових актів закріпили і прагнули

гарантувати дані принципи в своїх конституціях та законодавстві.

Аналіз міжнародно-правових актів, що визначають загальноновизнані принципи, дозволяє їх класифікувати за трьома основними групами. Це принципи зовнішньополітичної діяльності, державності, гуманізму та демократії.

До основоположних принципів зовнішньополітичної діяльності належать, зокрема, незастосування сили і погрози силою; мирне вирішення спорів; сумлінне виконання зобов'язань з міжнародного права; співпраця між державами.

Досить різноманітна система основних принципів державності. Ними є: державний суверенітет; суверенна рівність; невтручання у внутрішні справи; територіальна цілісність і недоторканність; непорушність кордонів; рівноправність і самовизначення народів.

У стадії інтенсивного розвитку знаходиться система універсальних принципів гуманізму та демократії. Вже сьогодні багато з них одночасно зафіксовані в провідних міжнародно-правових актах і в національному законодавстві держав. Це принципи: поваги прав людини; визнання рівності прав кожного; верховенство права; вільних, демократичних і справедливих виборів; доступу до правосуддя; незалежності судової влади; справедливості.

Про це, зокрема, йдеться у п. «з» ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН: «Суд, який зобов'язаний вирішувати передані йому спори на підставі міжнародного права, застосовує ... загальні принципи права, визнані цивілізованими націями» [10].

Визнаючи, що такі принципи повинні бути загальними для міжнародного та національного права, деякі вчені вважають, що вони «не можуть носити правового характеру, тобто бути правовими нормами, оскільки правових норм, загальних і для міжнародного, і для національного права, немає» [11]. Такий підхід не відповідає сучасним тенденціям світового розвитку: сучасне національне право держав буквально пронизане принципами загального характеру, закріпленими в міжнародно-правових документах.

Чинне законодавство і юридична практика багатьох демократичних країн визнають можливість прямої дії норм міжнародного права у національній юрисдикції, у тому числі — застосування таких норм судами і іншими державними органами.

Враховуючи усе вищенаведене, необхідно зробити такий висновок. Сучасне міжнародне право і національне право закріплюють досить різноманітну систему принципів, що визначають взаємовідносини між державами, характер державної діяльності, взаємовідносини держави з особою і суспільством. Принципи міжнародного і відповідно національного права поділяються на основні (основні) і додаткові; загальні (закріплені в багатосторонніх конвенціях світового значення) та регіональні (зафіксовані в регіональних конвенціях); універсальні та галузеві. Важливе місце в системі таких принципів займають основні загальновизнані принципи, які являють собою фундаментальні ідеї формування, функціонування та розвитку громадських, міжнародних та державно-політичних відносин. Критеріями віднесення принципів до основних загальновизнаних є їх універсальність і визнання більшістю держав (націями) світового співтовариства.

Поняття, система та механізм взаємодії загальновизнаних принципів права повинні досліджуватися сьогодні не тільки на базі міжнародного, але й національного права. Це обумовлено широкою практикою закріплення загальновизнаних принципів міжнародного права в нормах національного права, прямим застосуванням їх не тільки в рішеннях міжнародних, а й національних судів.

Ключові слова: міжнародна правова система, національна правова система, принципи міжнародного права, принципи національного права, співвідношення.

Розглянуто системи принципів міжнародного та національного права, їх класифікацію та механізм їх взаємодії.

Рассмотрены системы принципов международного и национального права, их классификация и механизм их взаимодействия.

The systems of principles of international law and national law, its classification and correlation are analyzed.

Література

1. Лукашук И. И. Глобализация и право // Государство и право. — 2005. — № 12. — С. 113.
2. Тихомиров Ю. А. Глобализация: взаимовлияние внутреннего и международного права // Журнал российского права. — 2002. — № 11. — С. 3–12.
3. Любашиц В. Я. Современное государство в глобализирующем мире: проблемы теории // Известия высших учебных заведений. Правоведение. — 2004. — № 4. — С. 203–221.
4. Пчелинцев С. В. Проблема соотношения норм международного права и национального законодательства в области обеспечения прав и свобод граждан в условиях глобализации: теоретические аспекты // Международное право XXI века. К 80-летию И. И. Лукашук: сб. науч. ст. — К., 2010. — С. 294–327.
5. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С. С. Алексеев. — М.: Норма, 2001. — С. 644.
6. Венская конвенция о праве международных договоров (Вена, 23 мая 1969 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_118
7. Устав Организации Объединенных Наций (Сан-Франциско, 26 июня 1945 г.) // Международное право в документах: учеб. пособие / сост.: Н. Т. Блатова, Г. М. Мелков. — М.: Норма-Инфа-М, 2000.
8. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом ООН: Утвержденная резолюцией 2625 (XXVI) Генеральной Ассамблеи ООН от 24 октября 1970 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.un.org/russian/document/gadocs/conpres/r25-2625.pdf>
9. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе

(Хельсинки, 1 августа 1975 г.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.2521.0>

10. Римський Статут (Устав) Міжнародного уголовного суду : прийнят 17 юля 1998 г. [Електронний ресурс]. — Режим до-

ступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU98119.html

11. Левин Д. Б. Ответственность государств в современном международном праве / Д. Б. Левин. — М. : Международ. отн., 1966. — 152 с.

УДК 342:340.137:341.174(4)

Я. Чернопищук,

аспірант кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

УНІФІКАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРАВОВОМУ ПРОСТОРІ: ГЕРМЕНЕВТИКА ТА АКСІОЛОГІЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ

Створення, сучасне функціонування Європейського Союзу та особливості розвитку правової системи ЄС з притаманними їй наднаціональними рисами потребують однакового сприйняття та застосування норм права ЄС його державами-членами. Згідно з Копенгагенськими критеріями вступ до Європейського Союзу країн Центральної та Східної Європи буде можливим тільки у випадку визнання та дотримання країнами-кандидатами основоположних принципів ЄС, а також обов'язкового прийняття *acquis communautaire* — сукупності цілей, принципів і норм спільної політики та законодавства ЄС, а також юридичних та інституційних механізмів їхнього впровадження [2].

Оскільки держави-члени несуть відповідальність за імплементацію законодавства Союзу та стандартів внутрішнього ринку, підготовка до прийняття *acquis* у країнах Центральної та Східної Європи повинна включати створення в кожній з них національного механізму імплементації цих норм. Поширення *acquis* зсередини ЄС на країни, що

висловили намір вступити до нього, є провідним засобом формування єдиного європейського правового простору, тобто приведення до одноманітного правопорядку країн — членів ЄС.

Розроблення єдиних правових норм дозволяє після ухвалення їх зацікавленими державами-членами замінити різнопорядкові положення національного права і тим самим усунути необхідність використання колізійно-правового методу. Ці однакові норми в зарубіжній та вітчизняній літературі дістали назву «уніфіковані», а процес їх вироблення — уніфікація законодавства. Під правовою уніфікацією слід розуміти процес розроблення однакових (уніфікованих) правових норм, де результатом будуть уже уніфіковані правові норми.

Р. Давід писав, що під уніфікацією права ми звичайно розуміємо не тільки процеси, які мають на меті вплив на окремі норми, а ті процеси, які впливають на цілі правової системи в спрямованості їх зближення між собою [11, 52]. Подібного розуміння уніфікації дотримуються й деякі інші автори. Зокре-